

Deák-Sárosi László

Foglyok - viszonylag

Amikor megláttam a Duna Televízióban a *Foglyok* előzetesét, egy jó és egy rossz érzés kezdett munkálkodni bennem. Egyrészt örültem annak, hogy történelmi film készült a Rákosi-korszakról, még hozzá megtörtént eset alapján; másrészt megfogalmazódott bennem a gyanakvás a rendező e újabb munkája iránt a *Mindenki* (2016) demagóg rövidfilm Oscar-díja után. Mindkét benyomást visszaigazolta a 2019. december 28-án sugárzott tévéfilm.

Egyrészt egy friss, jó értelemben vett könnyed, filmszerű filmet láttam világos, követhető, figyelmet fenntartó történettel; jól eltalált, szerethető és utálható karakterekkel, és azokat ügyesen megformáló színészekkel. A látvány is rendben volt, a díszletek és a jelmezek, a valódi helyszínek érzéketesen megidéztek az ötvenes éveket. A gyanúm is igazolódott, hiszen a jól adagolt feszültségkeltés ellenére folyton az volt az érzésem, hogy a film nem veszi komolyan önmagát, és egy maszatoló vígjáték vagy inkább bohózat lapang a filmdrámaként beharangozott alkotásban.

A műfaji besorolást nem szabad lebecsülni, mert azt minden műsorújság közli, és egyfajta előzetes várakozást teremt. Ha ez a várakozás nem igazolódik vissza, a néző joggal érezheti magát becsapva. A műfaji besorolást egyértelműen a filmről szóló egyik kritika se értelmezi, nem is bírálja, de humoros hangvételt és a vígjátéki jelleget mindenki kiemeli. Sőt, az egyik ilyen kritika címe is a következőképp hangzik: „Talán most már lehet nevetni a Rákosi-korszakon” (Index, 2019. szept. 22.). Még jó, hogy ott van a talán, mert a felvetés nem egyértelmű. Több ismerősöm van, aki *A tanún* (1969) se tud nevetni, és én megértem az ő indokaikat is. Megítélésem szerint *A tanún* lehet nevetni és ez és felszabadító hatású, mert rendkívül jól megírt film, ami vitriolos gúnnyal leplezi le a Rákosi-rendszert. Bacsó Péter filmjének a műfaját a „filmszatíra” szóösszetétellel jelezték, ami érvényes is.

A *Foglyok* esetén azonban a humor nem mély és nem tragikus, nem a diktatórikus viszonyok vitriolos kifigurázása, hanem kimerül néhány helyzet- vagy jellemkomikumban, minthogy a családhoz látogató tucatnyi személyt ott tartanak az ávósok egymás hegyén-hátán; vagy hogy a családfő minden több mint kellemetlen tényt flegmatikus nyugalommal vesz tudomásul; vagy hogyan nem bírja a fogvatartottja tekintetét az egyik karhatalmis. A helyzet az elején valóban komolynak tűnik, mert az ávósok megszállnak egy lakást, és onnan napokig ne engednek ki senkit, aki oda tévedt. Aki kicsit is tájékozott az ötvenes évek történelmével kapcsolatban, feszülten, megkövesedett

gyomorral figyeli, mi fog történni. A történet valóban fokozza is a feszültséget, jelezvén több kisebb mozzanattal, hogy nem babra megy dolog. Ilyenek a főszereplő lány munkáltatójának a fenyegetőzése, a bérház udvarán a lakók rosszat sejtő összeségai, de a legerősebben az, amikor gyomorba rúgásokkal, durva ütlegetésekkel próbálják vallomásra bírni az egyik gyanúba keveredett, de valójában ártatlan fiatalembert.

A gyomorba rúgós jelenet nem képletes és semmiképpen sem vígjátéki. Nagyon rossz véget ígérnek a történetnek a fogvatartók durva beköpései, és a családnál albérlőként lakó vénlány is, aki profi kártyajós, a lapokban tragikus véget lát. A néző így fel van készítve a legrosszabbakra. Arra, hogy a végén mindenkit lelőnek, vagy legalább kiviszik őket pár évre Recskre. Hogy nem így történt –, ami jó, hogy nem így történt, főleg a valóságban –, az egy félmegoldást és álmelegnyebbülést ad, Nincs katarzis, nincs megtisztulás, csak áldrámaiság. Az ávosok elmennek, és utólag kiderül az ottfelejtett körözesi parancsból, hogy téves címre jöttek, és a lakást a nem kicserélt névtábla alapján szállták meg.

A tragikum és a komikum nem találkozik, nem szervesül, nem lesz belőle tragikomikum. Úgy mint például amikor Virág elvtárs a tárgyalás előtt nem a(z) egyébként betanított, hamis) tanúvallomást veszi elő, hanem már az ítéletet. Ez utóbbiban van tragikomikum, de a téves címen megszállt lakók tanácstalan félelmében nincs. Nem csupán a meglepetésszerűen ható csattanóval van dramaturgiai probléma, hanem a teljes cselekményen végig vitt céltalansággal, vagy inkább relativizálással. Egyrészt súlyos a helyzet, mert a család tagjai és a látogatóik nem hagyhatják el a lakást, nem mehetnek munkába, iskolába; lassan elfogy az ennivalójuk, és az összes avas, egyébként utált ennivalót elfogyasztják. Másrészt minden, akár kisebb, belső, a lakók közötti konfliktusban is van valami komolytalan, műanyagszerű. Példaként említem az albérlő kártyajós hölgy összekülönbözését az ávosokkal és a főbérrelőkkel, amikor az ő szobájában is elszállásolnak néhány embert. Ebből lehetett volna durvább konfliktus is, jelezvén a vétlen emberek jogos félelmét és indokolatlan kifogását. Ennek ellenére az összeecsapás azzal ér véget, hogy a kártyajós nő sértődötten kiköltözik a szobájából, és megágyaz magának a negyed négyzetméternél is kisebb kamrában.

A simán drámai cselekményvezetéstől sem idegen a humor, egy véresen komoly történetben is lehet oldani, hullámoztatni feszültséget, csak nem egy szervetlenül rárakott rétegben. Példaként említeném azt a jelenetet, amikor az ávosok egyszer, kivételesen feloldják a vesztegzárat, és lekísérik a ház asszonyát a boltba, hogy némi ennivalót beszerezzen, mert már tényleg teljesen kiüresedett a kamra. Itt van egy pozitív mozzanat, miszerint az asszony, amit kap egyáltalán a boltban, azt csak jegyre tudja megvásárolni. Kis történelmi ismeretterjesztés. Azonban az egész helyzet úgy van megoldva, hogy nem humorossá, csak nevetségessé van téve ez a vásárlási akció. Nincs meg

benne az a feszültség, hogy a nő itt valóban megszökhet, az ávósok pedig a házban, az utcában, a boltban lelepleződhetnek, és megghiúsíthatják a saját akciójukat is, minthogy egy Recskről megszökött rabot kerestek. Inkább egy bohózati képsort látunk, és a félrepillantásokból is sejthető, hogy á, vicc az egész.

Ezt jelenetet a bohózati, kabarés, nemzetközi tévéfilmes műszóval élve sitcomos (helyzetkomikus) színészvezetési, fényképezési vágási stílus jellemzi. Olyan érzést kelt mindez, mintha egy halálraítélt kikacsintana a nézőnek a színpadról. Ezt a részt, ahogy több másikat is, vígjátékokból, bohózatokból ismerős stílusú zene kíséri. Ha a dramaturgia és a filmnyelvi stílus teljesen komoly és drámai lenne, azt mind idézőjelbe teszi a kísérőzene. Nem túl erősen, hanem diszkrétan, a stílushatáron táncolva, így a hatás így még becsapósabb. A néző lát egy feltehetően konfliktusos helyzetet, a zene azonban diszkrétan azt érezteti vele, hogy nyugi, csak viccelődünk.

Hová vezet ez a végig vezetett, kétértelmű, az érzetet eldöntetlen megragadhatóságban hagyó dramaturgia és stílus? A relativizáláshoz. Amikor már nem lehet visszatartani az információkat az ötvenes évekről, és az is mesél a Rákosi-korszakról, aki esetleg sajnálja, hogy véget ért, akkor jönnek valakik a kulturális véleményhatalom képviselői vagy kiszolgálói közül, és bemutatják a gaz kommunista diktatúrát drámának álcázott tévéfilmben, miközben enyhe, szinte észrevétlen dramaturgiai és stíluseszközökkel megcsiklandozzák kissé a néző esztétikai érzékét, azt sugallván, hogy vicc az egész, de maga a mag-idézett ötvenes évek is.

Nem csupán a slusszpoénról van szó, hogy téves címen szálltak meg egy családot az ávósok, hanem az egész film a feszültség és a nevetségesség kétértelmű lebegtetésére épít. Pedig még egy vállaltan vígjáték se a legmegfelelőbb műfaja lenne a Rákosi-korszak megidézésének. Vígjátékot az készít egy súlyos témáról, aki relativizálni akarja azt. Van, amit nem illő, és ezt a szó eredti, súlyos értelmében mondom, bizonyos kérdésekről vígjátéki, még inkább rejtett bohózati stílusban mesélni. A megtörtént eset nem feltétlenül mutatja meg a valódi összefüggéseket. Ám ha már valóban megtörtént esetet akartak volna feldolgozni, akkor emlékeztetném az alkotókat, hogy számos komoly, drámai, tanulságos eset maradt fenn ebből az időszakból. Hogy csak egyet említsek, Pődör Lászlót, a neves műfordítót, korábban tanárt és kultúrdiplomatát nem tévedésből, de ártatlanul akarták bevonni a tábornokok perébe tanúként és lehetőleg vádlottként is. Per és ítélet nélkül tartották fogva három évig, először az Andrássy út 60-ban, majd a kistarcsai munkatáborban, de úgy, hogy a családja közben semmit sem tudott róla. Felhasználható vallomásra nem tudták rávenni, de ennek az volt az ára, hogy szabadulása után több vese- és szemműtéttel kellett megpróbálnia az egészségét helyreállítani. A családban a félelem és az elfojtás generációkon keresztül megmaradt. Az esetet röviden Fekete Sándor írta meg a Kritika 1991/6. számában,

az írás címe *Chesterfield*.

Ha valaki a vígjátékot vagy bohózatot mint műfajt a közönség kegyeinek kereséséért, a nagyobb nézőszámért választja, az is téved. A szórakoztatás nem etikai érték, és esztétikainak sem a legjobb. Sokkal inkább a drámaiság, amiben van katarzis, vagyis a megtisztulás. Ha pedig valaki fordítottan és fordított értékrend szerint akar mesélni a múltról, a világról, az gondoljon arra, hogy a népi bölcsesség hogyan kezeli ezt. Farsangi időben rövid ideig lehet feszültséget levezetni esküvőparódiával áltemetéssel és mindenféle kifordítással. A nép azonban az év többi részében, az idő mintegy kilencven százalékában komolyan veszi a saját értékeit és azokkal együtt a hagyományos színjátszását is mind a témaválasztásban, mind a stílusát illetően. A kifordítás egy rövid időszakra vonatkozik, hogy az élet később mehessen a rendes kerékvágásában. A mi felkent művészeink döntő többsége azonban mintha egész évben farsangon élne, és visszafelé beszél. Talán lehet készíteni egy jó, és hangsúlyozom, jó vígjátékot vagy inkább szatírárt a kegyetlen ötvenes évekről, de előbb lássunk kilenc drámait, igazat. Akkor tudjuk a vígjátékot is komolyan venni. Egy kicsit.

